

Yayın Etiği: Yayında İzinler ve Haklar

Prof. Dr. Yılmaz NİŞANCI

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul

ÖZET

Tıpkı bir eşyada olduğu gibi fikir ürününün de bir sahibi vardır. Başkasına ait olan fikir ürününü kar veya çıkar amaçlı olarak sahibinden izinsiz olarak kullanmak suçtur. Ülkemizde de, dünyada olduğu gibi fikir ürünleri sahiplerinin maddi ve manevi haklarını koruyan yasalar vardır. Bu alanda soruşturma açılması ve gereğinde karşı tarafa ceza verilmesi için, mahkemelere suç duyurusunda bulunmak gerekir. Hukuki durumlardan daha önemlisi, fikir ürünlerinin izinsiz kullanılmasının suç olduğunun bilinmesi ve gerektiğinde yetkili kişi ve kurumlardan izin alınmasının zorunlu olduğu bilincinin yerleşmesidir. Türk Kardiyol Dern Arş 2002; 30: 768-772

Anahtar kelimeler: Yayın etiği, telif hakkı, cezalar, yayında izinler

Fikri mülkiyet kavramı: Fikri ürünün, aynen eşya gibi bir sahibi vardır. Fikri mülkiyet (intellectual property) kavramı uluslarca kabul edilmiştir ve 1967 de Stockholm'de taraf ülkelerce Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) sözleşmesi imzalanmıştır.

Fikri mülkiyet kavramının temeli, 1883 de sınai mülkiyetin korunmasına yönelik Paris sözleşmesi ve 1886 da 'edebi ve artistik eserlerin' korunmasına yönelik Bern sözleşmesi ile atılmıştır. Fikri mülkiyet (telif hakkı) hukuku fikir ve sanat eserlerinin korunması, sınai mülkiyet hukuku ise patent, marka, ticari ad... gibi fikir ürünlerinin korunması ile ilgilidir. Bu ayırım güncelliğini yitirmektedir, çünkü patentler, faydalı modeller, endüstriyel tasarımlar da da fikri ürün söz konusudur. Fikir ve sanat eserlerinin ve sahiplerinin korunması için tescil edilmelerine gerek yoktur. Sınai ürünlerin ise tescil edilmeleri gerekir.

Fikri ürün ve özellikleri: Fikri ürün, aklın, düşüncenin ve hissedip ifade etmenin ortaya çıkardığı üründür. Fikri ürün soyuttur, eşya değildir. Fakat kâğıt, tuval vb. gibi eşya üzerinde somut hâle gelir. Fakat yine de fikri ürün ile ortaya çıktığı (tecessüm ettiği) madde birbirinden farklıdır. Fikri ürün hukuku

ile eşya hukuku birbirinden farklıdır. Bilimsel yayınlar, fikir ve sanat eserleri kapsamına girer.

Ürün sahibinin fikir hakları (Fikri haklar): Fikir ürünü üzerinde haklar, mutlak hak niteliği taşırlar (İnhisari yetkiler): Fikri hak sahibine, yasaklama da dahil inhisari yetki verir. Fikri hak sahibi, eserinin kullanılmasını yasaklayabilir. Kamuya açıklanmasını, üzerinde değişiklik yapılmasını yasaklayabilir, yayınlanmasını menedebilir, maddi ve manevi tazminat isteyebilir. Kamuya açıklanmayan eser daha güçlü korunur. Yayımlanmamış eser de 'eser' dir. Kamuya açıklanmamış esere karşı 'intihal:alıntı' gerekçesi ile takibat yapılamaz.

Fikri eserleri koruma amaç ve sınırları: Fikri mülkiyet hukukunun amacı, fikri mülkiyetin sahibini koruyarak özendirmek, teşvik etmektir. Fikri mülkiyetin sahibi eserini devrederek, ya da başkalarına kullanma hakları, yani lisanslar tanıyarak ürününden faydalanılmasını sağlayabilmeli, haklarına yapılan her türlü tecavüzü önleyebilmeli, tecavüzün sonuçlarını kaldırtabilmeli, zararını maddi ve manevi tazminatlarla giderebilmelidir.

Örgütsel yapı: Fikir ve sanat eserleri ile ilgili düzenlemelerin yapılabilmesi Kültür Bakanlığı'nın görevidir ve bu düzenlemeler için fikir ve sanat eserleri koruma kanunu (FSEK) mevcuttur. Fakat, fikir ve sanat eserlerinin korunması, haklarının devri, lisans verilmesi vs. işlemlerin yapılması konusunda herhangi bir şekilde hizmet veren uzman ve özelleşmiş bir kamu kuruluşu mevcut değildir. Çünkü, bir FSEK üzerinde hakkın elde edilmesi herhangi bir sicile kaydı gerektirmemektedir (sınai ürünlerde patent hakkı ve Türk Patent Enstitüsü çalışmaları hariç). Eser sahiplerinin korunması hakkı uluslararasıdır. Yani bir yabancı hakkının korunması için Türkiye'de dava açabileceği gibi, bir Türk de dış ülkede dava açabilir. Eser sahibi ister Türk, ister yabancı olsun FSEK uygulanır.

Fikri Mülkiyet hukuku, özel hukukun bir dalıdır. Diğer hukuklarla ilgisi vardır: Medeni hukukla, ticaret

Alındığı tarih: 10 Kasım 2002, revizyon 11 Kasım 2002
Yazışma adresi: Prof. Dr. Yılmaz Nişancı, İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Kardiyoloji Anabilim Dalı, Çapa - İstanbul
Tlf: (0212) 534 0050 / 1319
(Yazının tamamında, Prof. Dr. Ünal Tekinalp'in 'Fikri Mülkiyet Hukuku' kitabından yararlanılmıştır[1])

ve haksız rekabet hukuku ile, rekabetin korunması hukuku, iş hukuku ve anayasa hukuku ile bağlantı içindedir.

FSEK İle ilgili Milletlerarası sözleşmeler:

Bern sözleşmesi 9 Eylül 1886, bu alandaki ilk uluslararası düzenlemedir. Bern sözleşmesi 1896 da Paris'te, 1908 de Berlin'de, 1914 de Bern'de, 1928 de Roma'da, 1948 de Brüksel'de, 1967 de Stokholm ve 1979 da Paris'de değiştirilmiş, yenilenmiştir.

Türkiye'nin katılması: Türkiye Lozan anlaşması ile Bern sözleşmesine katılmayı kabul etmiş, ancak gerçekleşmesi gecikmiştir. Türkiye, yabancı eserlerin çevirisinde istisna tanınmasını istemiş, yabancılar kabul etmemiştir. Bu sebeple uygulama gecikmesi olmuştur. 1951'de sözleşmeye katılmak için 5777 sayılı kanunla hükümete yetki verilmiştir. Hükümet 1995'de 4117 sayılı kanunla, en son 1971'de Pariste revize edilmiş metninin 1979 Paris değişikliğini kabul etmiştir.

Fikir ve Sanat Eserleri Hukukunun Tarihi gelişimi: Bu alandaki düzenlemeler Fransız ihtilalinden sonra olmuştur. Önceleri edebiyat ve müzik eserleri için koruma amaçlanmıştır. Bilimsel eserler için uygulamalar çok daha sonra olmuştur. Eser sahiplerinin haklarını koruma için mesleki örgütlerden ilki, Viyana'da baba Strauss tarafından kurulmuştur.

İlk çağda eser sahipleri korumasızdır. Roma hukukunda koruma yoktur, sadece maddi ve gayrimaddi haklar ayrımı yapmıştır. Ama kağıt üzerine yazılı olan şiirden çok, kağıdın önemi vurgulanıyordu. Kağıt kiminse şiir de onun idi. Bunu sebebi o zamanlarda mekanik çoğaltma olayının olmaması idi. Yani ekonomik bir değeri yoktu.

Anonimlik: Eser sahipsizliği, sahibinin bilinmemesi ve birçok sanatçı tarafından kullanılması. Çoğu kez eserler birçok sanatçıya ait oldukları halde birine veya gerçek sahibi olmayana maledilmiştir.

Geç ortaçağ, fikri eserin ekonomik değer kazandığı dönemdir. Geç ortaçağ ve yeniçağ döneminde matbaanın icadı ile basım evleri faktörü devreye girmiştir, böylece imtiyazlar dönemi de başlamıştır. Ancak gelişme, yazarlara değil, yayınevi sahiplerine yarımıştır. Eserlerin çoğaltılıp satılması hakkı yörenin rakimi tarafından bazı kişi ve kuruluşlara imtiyaz

olarak verilmiş ve böylelikle basılacak eseri denetleme hakkına da sahip olan bu kişiler ve uygulama ile ilk sansür kavramı da gelişmiştir. İmtiyazlar giderek yayınevi mülkiyeti denen, yazarın hakkını tamamen bertaraf eden bir aşamaya ulaşmıştır. Fransız ihtilalinden sonra, loncalar aracılığı ile imtiyazlar ortadan kaldırılmış, 1791'den sonra eser sahibinin mülkiyet hakkı bulunduğu kabul edilmiştir.

Osmanlı imparatorluğunda, yazar hakkını korumaya yönelik ilk belge 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesidir. Gerçek anlamda fikir ve sanat eseri kanunu ise 1910 tarihli 'Hakkı-ı Te'lif ' Kanunu dur. Bu kanunun yerini daha sonra 1933 yılında ülkemize gelerek görev yapan Prof Ernst E. Hirsch'in hazırladığı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu almıştır.

Eser sahibinin hakları: Manevi ve maddi haklar olarak 2 ye ayrılır.

Manevi yetkiler (haklar):

- Eseri umuma arz yetkisi (FSEK m.14)
- Adının belirtilmesi- eser sahibi olarak tanıtılma hakkı (m.15)
- Eserde değişiklik yapılmasını menetme yetkisi m. 16 ve 17-1)
- Sahibinin, eserin aslına varma hakkı (m. 17-2)

Manevi haklar, eser sahibinin eseri dolayısı ile doğrudan kişiliğine bağlı haklar-yetkilerdir. Herkese karşı uygulanabilecek mutlak ve inhisari yetkilerdir. Mirasla intikal etmezler, ölümle son bulurlar.

Özellikleri: a- sınırlı sayı ilkesi: FSEK unda öngörülenden ibarettir, yani sınırlıdır. Yani kişilik hukukundan doğan haklardan farklıdır (Tekinalp, s:140).

b- mirasa konu olamama: manevi haklar mirasla intikal etmez. Ancak manevi hakların bazıları eser sahibinin yakınları ve kültür bakanlığınca kullanılabilir (FSEK 19), esere saldırı vs. olduğunda, yakınları hukuk davaları açabilir.

c- ebedi koruma sorunu: koruma sınırlı değildir- sınırsızdır (mali haklarda 70 yıl)

d- manevi hakların kullanma yetkisi devredilebilir.(manevi hakların, maddi hak sahipleri tarafından kullanılıp kullanılmayacağı sorunu tartışmalıdır)

Manevi haklar (yetkiler) (Tekinalp s:142)

- a) umuma arz, alenileşme, yayınlama, yayımlama yetkisi eser sahibine veya onun yetki verdiği kişiye aittir. Eser sahibinin rızası olmadan kamuya arz maddi ve manevi haklara tecavüzdür.
- b) Eser sahibi olarak tanıtılma hakkı (adın belirtilmesi selahiyeti). Eser sahibi, adı olmaksızın da anonim olarak yayınlanmasına izin verebilir. Ancak daha sonra hukuki dava gerekirse, eserin kendisine ait olduğunu ispatlamalıdır. Eser sahibi ihtilaflı ise, hakiki eser sahibi hakkının tesbitini mahkemelerden isteyebilir (tespit davası, Tekinalp s:148)
- c) Eserde değişiklik yapılmasını önleme yetkisi: Eser sahibinin izni olmadan, kısmen de olsa eserde ve sahibinin isminde değişiklik yapılamaz FSEK m 16-1. Ayrıca olumlu değişiklik de yapılamaz.
- d) Eseri yaratan, eserin sahibinden orijinalini sergi, katalog .. amacı ile, ticari amaç dışında geçici olarak isteyebilir.

Mali haklar: Eserinden ekonomik olarak yararlanma hakkıdır.

- İşleme hakkı (FSEK m.21)
- Çoğaltma hakkı (m. 22)
- Yayma hakkı (m.23)
- Kiralama ve kamuya ödünç verme hakkı
- Temsil hakkı (m 24)
- İşaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla iletim hakkı (m.25)
- Radyo, TV gibi araçlarla iletilen eserlerine ilişkin ödemelere dair hak (m. 43-1)

Kavram: Eserden ekonomik olarak yararlanma hakkı, eser sahibine verilmiştir. Bu hak 3. kişilere devredilebilir, örneğin meslek kuruluşları.. yetkilendirilebilir.

a- İşleme hakkı: eseri işleyerek yararlanma hakkı eser sahibine aittir. Eseri işlemek isteyenler, eser sahibinden izin almak zorundadır, yani anlaşmak zorundadır. İşleme hakkı ekonomik yararlanmanın bir tarzıdır. Ancak ekonomik amaçla kullanılmayacaksa, sadece kişisel amaçla kullanılacaksa izne gerek yoktur (FSEK m 38).

b- çoğaltma hakkı (copyright): eserden ekonomik

olarak yararlanmanın en yaygın yolu çoğaltmadır. Çoğaltma hakkı da bu hakkı ifade eder. İzinsiz çoğaltma korsanlık, izinsiz taklit ve benzetme ise eser hırsızlığıdır. Bir eseri, değişik yöntemlerle çoğaltma hakkı, münhasıran eser sahibine aittir

c- Yayma hakkı: Çoğukez, çoğaltmayı izleyen bir aşamadır ve ticari mevkiye koyma amaçlanır. Eser sahibinin veya yetkilendirilen birilerinin izni olmadan yayma olamaz. Yine kamuya verilen veya kiralanmış bir eserin kiralayan tarafından kopyalanması, çoğaltılması yasaktır. Yine eser sahibi veya yetkilendirilen birilerinin iznini almak gerekir. Örneğin kütüphanedeki kitapların, ticari amaçla kopyalanması ve dağıtılması yasaktır.

d- Temsil hakkı (müzik ve sanat eserleri için geçerli) eseri umuma açmak, takdim etmek hakkı eser sahibine ve yetki verilenlere aittir.

f- Pay alma hakkı: eserin daha sonraki satışlarından da eser sahibine pay verilir.

Mali haklarda koruma süreleri: Eser sahibinin yaşadığı sürece ve ölümünden 70 yıl sonrasına kadardır.

Hakların sınırlandırılması (Tekinalp s:172)

Eser sahibinin hakları;

- kamu düzeni
- genel ve özel menfaat
- hükümete tanınan yetkilerle sınırlandırılabilir.

Ceza davaları (Tekinalp, s:289)

1- Manevi haklara tecavüz halinde oluşan suçlar (FSEK m 71)

- a- alenileşmiş olsun veya olmasın eser sahibinin veya halefinin yazılı izni olmadan bir eseri umuma arz etmek veya yayınlamak suçu
- b- Eser sahibi veya halefinin yazılı izni olmadan bir esere veya çoğaltılmış nüshalara ad koyma suçu
- c- Başkasının eserini kendisinin veya kendi eserini başkasını eseri olarak gösterme suçu
- d- FSEK m. 15 e aykırı hareket etmek suçu (adının belirtilmesi maddesi)
- e- Kaynak göstermemek veya yetersiz, yanlış ya da aldatıcı kaynak göstermek suçu (FSEK m.32-40 de belirtilen hallerde)

f- Eser sahibinin yazılı izni olmaksızın bir eseri değiştirmek suçu

Bunların CEZASI: Bu suçlardan herhangi birinin işlenmesi halinde kişiler hakkında 4-6 yıla kadar hapis ve 50-150 milyar liraya kadar ağır para cezasına hükümlenir.

2- Mali haklara tecavüz halinde oluşan suçlar (FSEK m 72)

- a- Hak sahibini yazılı izni olmaksızın ve FSEK e aykırı olarak eseri herhangi bir şekilde işlemek suçu
- b- HSYİ Olmaksızın ve FSEK e aykırı olarak eseri herhangi bir şekilde çoğaltmak suçu
- c- İzin olmaksızın ve FSEK e aykırı olarak, eserin veya işlenmelerinin veya çoğaltılmış kopyalarının satılması suçu
- d- HSYİ olmaksızın, dijital ortamlar da dahil, değişik yöntemlerle eseri yaymak, yayıma aracılık etmek suçu
- e- HSYİ olmaksızın, bir eseri kiralamak veya kamuya ödünç vermek suçu
- f- HSYİ olmaksızın, yapılan nüshaları yasal veya yasal olmayan yollardan ülkeye sokmak ve ticaret konusu yapmak ve kullanmak suçu

CEZA: 4-6 yıl hapis, 50-150 milyar para cezası.

Eser sahipliği kavramı: Eserin sahibi, eseri yaratan, vücuda getirendir (FSEK m 1). Maddi ve manevi hakların sahibidir. Yayımcılar ve tüzel kişiler eser sahibi olamaz. Ancak, anlaşma ve lisans verilerek yayımcılara mali haklar devredilebilir. Toplama eserlerde editör kurulu veya editör olarak bir yetkili bulunur. Editör, toplama esere konulan her bağımsız bölümün sahibinin hakları saklı kalmak şartı ile, toplama eserin sahibidir. Bütüne ait maddi ve manevi haklar editöre aittir. Bölümler ve parçalar üzerinde hak ve sorumluluklar o kısmın sahibine aittir.

Ortak eser sahipliği: Birden fazla kişinin birlikte oluşturduğu eserin kısımlara ayrılması mümkünse, bunlardan her birinin sahibi, o bölümü vücuda getirendir(FSEK m.9). Her birinin maddi ve manevi hakları vardır. Ortak eseri oluşturanlardan her biri bütün eserin değiştirilmesi veya yayınlanması için diğerlerinin katılmasını isteyebilir(FSEK 9/2). Ortak eserin sahipleri, ilk yayımdan sonra kendi bölümünü

bağımsız olarak yayımlamak isterse, yeniden yayıma zorlanamaz, kendisi yayımlayabilir.

Teknik hizmetler ve yardımlar: Bir eserin oluşturulmasında yapılan teknik hizmetler veya ayrıntıya ait yardımlar, eser sahipliği oluşmasına imkan vermez (FSEK 10/3).

İktibas: Alenileşmiş bir eserden, kaynak göstererek, değişiklik yapılmadan alıntı yapılmasıdır. 2 unsuru vardır:

1- Değiştirmeden alınması

2- Küçük bir kısmının aktarılması

Eserin sayfa sayfa aktarılması, iktibas olamaz, intihal benzeri bir nakil olabilir. Değiştirmeden alma yani birinci unsur, iktibas esinlenme ve işleme işlevlerinden ayırır.

İktibasta kaynak sahibinin adının gösterilmemesi veya adını belirtmekle birlikte iktibasta ölçsüzlük şahsi menfaatlerin ihlali sebebi ile manevi tazminata sebep olur. Kişisel amaçla kullanımlarda - eser sahibinin zarar görmeyeceği varsayılarak- alıntı, kopyalama yapılabilir. FSEK m. 38'de bütün eserlerin kar amacı güdülmeksizin şahsen kullanmaya mahsus çoğaltılması mümkündür ifadesi yer alır.

Şafak Erel, Nuşin Ayiter ve Halil Arslanlı gibi bazı bilim adamlarına göre; iktibaslar miktar olarak da yeni esere galip gelmemelidir, aksi halde yeni eser yararlanılan eserlerden yapılmış izinsiz bir derleme niteliğini kazanır ki bu eylemin hapis cezası ve tazminatla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bazen yararlanılan bir bilimsel eserdeki fikir ve görüşlerin gereği gibi anlaşılabilmesi için uzun iktibasların yapılması gerekebilir. Ancak bu gereksinim zorunluluk dışında ve maksadın haklı göstereceği ölçüyü aşan bir şekilde başka eserlerden geniş bölümlerin aynen alınması hukuka uygun değildir. Herhalde iktibas serbestisi başkalarının eserini nakil, izah veya tahlil için değil eser sahibinin kendi görüş, düşünce ve duygularını açıklayıp takviye etmek ve verdiği bilgileri aydınlatmak için kullanılabilir (2).

Başkasının eserini kendi eseri gibi göstermek: İntihal - eser hırsızlığı

Sahibinin adını belirtmeksizin, doğrudan veya dolaylı, kısmen veya tamamen alınan her alıntı intihal-

dir. Eserin tümünün değil, bir bölümünün bile alınması sahibinin adı belirtilmeksizin alınması, intihaldir. Dava söz konusu olduğunda, yukarıda belirtilen cezalar uygulanır.

Kendi eserinden intihal mümkündür mü? Kendi eserinin tekrarlanması intihal değildir. Ancak, eserini satmış ve aynı eserini başkası için yapmayacağını taahhüt etmişse, intihal yapamaz, izin almalıdır. Bu durum örneğin mimarlıkta, ressamlıkta kolay anlaşılabilir. Fakat bilimsel eserlerde nasıl olmalıdır? Bilgilerin tekrarı yapılabilir, fakat, tablo, resim, şema gibi somut şekillerin alınmasında hak sahibinin izni (yazar veya hak sahibi yayımcı kuruluş ise) gerekli olmalıdır.

Yararlanma ve benzetme serbestisi ilkesi: Her yeni anlatım, söylem, kuram.. daha öncekilere dayanır. Ancak izinsiz kullanma, taklit, aldatici benzerlik.. durumunda koruma kanunları geçerlidir. Bir eseri, patenti, markayı... sahibinden izin almadan kullanan veya onun taklidini veya benzerini yapıp bundan yararlanan kişi, gerçekte başkasına ait emeği sömüren sömürücü ve eylemi de sömürmedir. Dürüstlük kurallarına aykırı olmamak şartıyla herkes başkasının emeğinin sonuçlarından yararlanarak daha iyisini gerçekleştirmek ve rekabete katılmak hakkına sahiptir. Dürüstlük kurallarının ihlal edildiği noktada koruma başlar.

Bilimsel Eserlerde Kişilik Hakları

Bilimsel eserlerde yapılan örneklemelerin bazen kişilik hakların aykırı olduğu da gözlemlenmektedir. FSEK madde 86'ya göre resim ve portreler eser olmadıkları halde tasvir edilenin, tasvir edilen ölmüşse mirasçılarının muvafakati olmadan on yıl geçmedikçe teşhir ve umuma arz edilmez. Bu hallerde FSEK'e göre bir ceza davası söz konusu olmasa bile Türk Ceza Kanunu'nun 197. ve 199.'uncu maddeleri ile bir cezalandırma ve Borçlar Kanununa ve Medeni Kanunu'na göre manevi tazminat söz konusu olabilir. Bu nedenle özellikle tıbbi vakaların yayınında kullanılacak kişilerin resimlerini kendilerinden yazılı izin alınmadan bilimsel yayımlarda kullanmak bu tür davalarla bilim adamlarını karşı karşıya bırakabilir. Diğer tarafta bilim adına illaki bu vakaların kullanılması gerekiyorsa mutlaka ilgili kişilerin isimleri gizlenmeli ve resimlerinden kim oldukları anlaşılmamalıdır.

KAYNAKLAR

1. Tekinalp Ü: Fikri Mülkiyet Hukuku, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ, 2002, İstanbul, www.betakitap.com
2. Şafak Erel: Türk Fikir ve Sanat Hukuku, Ankara 1998, s.205-206